

ד"ר יצחק רועה (1935–2017)

"דע לך שכל רועה ורועה יש לו ניגון מיוחד משלו" (נעמי שמר)

דב שנער

כפי שנאמר ונכתב הרבה, הוא היה איש מקצוע ביקורתי ומחדש, שכונה בצדק "מהפכן תקשורתי". ראשית, הודות לסגנון ההגשה החם והאנושי שרק מעטים חיקו אותו בהצלחה ושנעשה מקובל עם הזמן, אם כי ללא החן המיוחד שלו. שנית, הודות לטכניקת ההגשה. דומה שרועה היה הראשון שהעז לבטא בשידור "ריש גרונית" רכה ויומיומית, שסטתה מההתנשאות התקשורתית המקובלת וקירבה אליו את מאזיני הרדיו וצופי הטלוויזיה. אף על פי שדרך היגוי זו היא פרי ההגמוניה הצברית האשכנזית, היא הצליחה לרכך את הרשמיות והסמכותיות המקורית של קול ישראל, שעשתה את התחנה למעין בי-בי-סי לעניים. שלישיית, חלקו בחבורת הצעירים החתרנית שצמחה בקול ישראל בחסותו של חגי פינסקר, ששינו את אופי החדשות ברדיו ומאוחר יותר תפסו את המנהיגות בו. הם לא היו מושלמים ולא תמיד נהגו לפי הכללים, אבל בלעדיהם לא היה הרדיו זוכה להתחדשות. כמו אחרים בקבוצה זו, רועה לא היה יקירם של שליטי התקשורת. דוגמה מרתקת היא התייחסותו הפומבית ל"מסמך נקדי", הקוד האתי הראשון של השידור בישראל שחיבר בכיר רשות השידור, נקדימון רוגל, ב-1972. המסמך תוקן חמש פעמים ולא זכה להשפעה דרמטית. לאחר התיקון בשנת 1996 כתב עליו רועה, על יסוד מחקר שערך, כי מדובר בטקסט אנכרוניסטי ולא רלוונטי¹.

זהו הרקע המתאים לדון בפעילותו האקדמית, שגם היא הצטיינה בהטלת ספק בגישות מקובלות בחקר התקשורת. רועה ניחן ביצירתיות מבריקה. הוא לא כתב ולא פרסם הרבה באקדמיה, עד כדי כך שהיו מי שהאשימו אותו בעצלות ולא גמלו לו על היותו חלוץ אינטלקטואלי, חוקר תרבות מתוך הפרקטיקה, שחידושו ותובנותיו הפיחו רוח רעננה בעבודת התקשורת ובמחקר עליה. אולם מי שהכירו אותו יודעים שהדבר נבע, כנראה, משיפוט עצמי חסר פשרות, מצניעות אמיתית ומביקורת על פולחנים ממסדיים ובהם דירוג איכויות אקדמיות לפי כמות הפרסומים (באנגלית, כפי שטרח להדגיש הוא עצמו, כאוהב מושבע של העברית). אך מה שחקר ומה שכתב היה תמיד מחדש ומרענן, מתגרה במקובל ומעורר מחשבה.

איך היה יצחק רועה משרד ידיעה על מותו ב-2017? מי שזכו לחוות את יושרו האינטלקטואלי, את האירוניה המושחזת שלו ואת ניגונו המיוחד, יכולים לנחש שלאחר היסוס טבעי ותנועת יד נון-שלנטית, הוא היה מטיל ספק בטיבו החדשותי של האירוע הזה, שהרי היה זה מותו השני – סופו של החומר – לאחר שמותו הראשון לפני כעשור היה קץ הרוח, שניתק לתמיד את הקשר שלו לעולם. סביר להניח שכמקצוען שנמנע מלהעמיס נטל מיותר על בני-שיחו, מאזיניו, צופיו ותלמידיו, לא היה מתייחס בהגזמה דרמטית אף לא לאחד משני האירועים.

בן פועלים מקריית חיים, חבר בתנועת הנוער העובד ונחלאי נאמן הוא יצא ל"הגשמה" והיה לרועה צאן בקיבוץ אלומות המשקיף על הכנרת. כמו רבים מחבריו וכמו שלומיק, גיבור הנובלה הראשונה בטלוויזיה הישראלית, הוא הגיע העירה רדוף תחושות של בגידה באידיאלים של גאולת אדם וחברה. אבל הודות לכריזמה של צניעות ולאגו שהתנגן תמיד בסולם מינורי, זכה הרועה מאלומות לצאן מרעית משלו שנשבה בקסמו לכל החיים – אוהדים, מבקרים, אוהבות ואוהבים מאז וכאלה המתגלים חדשות לבקרים ברדיו, בטלוויזיה, באקדמיה וברחוב. שום איש ואישה, ואני ביניהם, לא היססנו לצאת מהארון ולהודות בחולשתנו: פשוט אהבנו ואוהבים אותו.

בהקשר הזה תמיד אזכור בעונג ובגעגועים את חילופי התפקידים בינינו בשבילי העולם הרחב. הוא, שהרגיש בכל מקום כאילו היה בשדות המרעה מול הכינרת, כולל נאמנות עיקשת לסנדלים גם ביום גשום של קיץ ניו יורק וסירוב עקשני ללבוש ז'אקט באירועים רשמיים בחו"ל, שימש לי מורה דרך בפריס (החל ברובע Convention, שבו התגוררו הורי רעייתו מרים, ועד מונמרט ומארה), ובניו יורק (בבניין Chelsmore, שבו התגוררו במשך השנים ישראלים רבים ובמוסדות הווילג': Café Vivaldi, מסעדת Elephant and Castle, הנויות הספרים שקספיר וסטרנד, תאטרון פרינג' ובתי קולנוע זעירים ואיכותיים). עשיתי כמיטב יכולתי להשיב לו כגמולו במונטריאול, על מדרכות רובע NDG) Notre Dame de Grace) ובאזור הקוויבקי-צרפתי של העיר.

ואחרים. אבל שלא כמקובל במחוזות האקדמיה, הוא מצא שפה משותפת גם עם חוקרים כמותניים מובהקים, כמו עקיבא כהן. ונאמן לעברו שמר על קשר הרוק גם עם עמיתים במדעי הרוח וההתנהגות, כגון מורו גרשון שקד ז"ל וחבריו דן לאור, אלעזר ויינריב, דוד חן ורוד ברגל. הוא הרבה לשתף גם תלמידים במחקריו ובפרסומיו ולהעניק השראה לעבודתם העצמאית. חלקם הגיעו להישגים נכבדים ואחדים מהם נשארו נאמנים לו לתמיד.

לסיכום, יצחק רועה נתן כמה תשובות לקושיות יסוד ותרם רבות למחשבה ולמחקר במדעי החברה בכלל ובתחום התקשורת בפרט. לא יהיה זה מוגזם לומר שעיקר תרומתו היה בהגדרת זהותה וכיווני התפתחותה של התקשורת כפרופסיה (לא בדיוק מוגדרת) וכמו רבות באחיותיה באקדמיה, כדיסציפלינה או ת-דיסציפלינה מושגית ומחקרית/ אנליטית שעדיין מחפשת זהות ו-*raison d'être*. יהי זכרו ברוך.

הערות

- 1 מסמך נקדי: תדריך חדשות ואקטואליה, ירושלים: רשות השידור, 1995; י' לימור וא' גבל, "שימור מול דינמיקה גלגוליו של 'מסמך נקדי' ברשות השידור", אוזור בתאריך 13.10.2017 מן האתר <http://www.amalnet.k12.il/sites/commun/library/tv/comi0234.htm>
- 2 M. Schudson, (1978). *Discovering the News: A Social History Of American Newspapers*, New York: Basic Books; E.S. Herman & N. Chomsky (1988). *Manufacturing Consent*. New York: Pantheon Books; D. Dayan & E. Katz (1992). *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Cambridge, MA: Harvard University Press (להלן: Dayan & Katz [1992]. *Media Events* במובן זה מעניין לשאול אם רועה היה מצטרף לא רק להתייחסויות היסטוריות אלא גם "עתידיניות" (לימי דונלד טראמפ, למשל) כגון בדבריו של שארסון, שראה כיצד האובייקטיביות הפכה לנורמה בתקשורת - בסוף מלחמת העולם הראשונה - חשיכה שפותחה, לדבריו בעולם שבו "אי אפשר להאמין אפילו לעובדות" (Schudson, 1978, p. 122).
- 3 Baudrillard, J. (1981). "Requiem for the Media", in: idem., *For a Critique of the Political Economy of the Sign* (tr. C. Levine), St. Louis, MO: Telos Press, pp. 164-184; Idem (2001). "The Gulf War Did Not Take Place", in: M. Poster (ed.), *Jean Baudrillard: Selected Writings*, Palo Alto: Stanford University Press, pp. 231-253
- 4 I. Roeh & S. Ashley (1986). "Criticizing Press Coverage in the Lebanon War: Toward a Paradigm of News as Storytelling", *Communication Yearbook*, Newbury Park: Sage, pp. 117-141
- 5 C. Geertz (1973). "Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture", in: idem, *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books; Idem (1988). *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Stanford, CL: Stanford University Press
- 6 D. Dayan & E. Katz (1992). *Media Events*
- 7 J. Postill (2015). "Public Anthropology in Times of Media Hybridity and Global Upheaval", in: S. Abram & S. Pink (eds.), *Media, Anthropology and Public Engagement*, Oxford: Berghahn
- 8 Katz, E., I. Roeh, A. Cohen & B. Zelizer, *Almost Midnight: Reforming the Late Night News*. Beverly Hills, CA.: Sage Publications, 1980

גישתו הייתה ספקנית מיסודה ומעוגנת בניסיונו המקצועי. הוא היה בין הראשונים בישראל שגרס והטיף כי "הכול סיפורים בתקשורת". גישה זו עוררה סקרנות מקצועית, ציבורית ואקדמית שלא פגה עם השנים. בכך הצטרף למבקרים את המוסכמה המסורתית שהניחה קיומה של אמת מוחלטת שביטויה התקשורתית הוא סיקור אובייקטיבי. במקומה טיפח לימוד, יצירה ומחקר של גישות המתמקדות ב"יחסיות" (רלטיביזם) ומעוגנות בביקורת פוליטית ותרבותית של מבנים ותיפקודים. גישה זו העמידה את רועה בשורה אחת עם הוגים וחוקרים ביקורתיים חדשנים בעולם.²

עבודתו של רועה הייתה קרובה גם לגישות רפורמיסטיות בתחומים אחרים. לדוגמה, ערנותו לחשיבותן של גישות פילוסופיות ולחיפוש דרך באנתרופולוגיה. בתחום הראשון בולט ז'אן בודריאר, שהתפלמס עם הביקורת משמאל על התפקוד הלוקי של התקשורת בעולם הקפליסטי והצביע על חסרונותיו של הסיקור של מלחמת המפרץ בתקשורת המערבית בטיעון אלגורי כי מלחמת המפרץ לא התקיימה אלא בדפי העיתונים ושידורי הרדיו והטלוויזיה.³ טיעונים אלה מצאו הד ברור בשימוש של רועה בביקורת על סיקור מלחמות ומעשי איבה.⁴ גישתו נקשרה גם עם ויכוחים בין אנתרופולוגים על הצורך ב-*being there* במחקר אתנוגרפי,⁵ לדיונם של דניאל דיין ואליהוא כ"ץ על חוויית אי הנוכחות של התקשורת בעת ובמקום התרחשותם של אירועי מדיה.⁶ בהקשר הזה מתעוררת תהייה: איזו חשיבות היה רועה מייחס ל"נוכחות מרחוק" של התקשורת הדיגיטלית והרשתות החברתיות בימינו?⁷

חשיבות הרקע המקצועי כמשאב אקדמי ומחקרי השתקפה בעבודתו של רועה לפחות בשני מקרים. אחד היה השתתפותו כיועץ בהקמת החוג לתקשורת במכללת ספיר. הרעיון החדשני לזמנו שהציעו רועה ושותפיו היה להתמקד ולהודיע ברבים שהחוג יעסוק בהוראת ופיתוח יצירה והפקה, בשונה מתכניות אחרות שניסו להידמות לנהוג באוניברסיטאות, אולי בתקווה לקנות את לב המועצה להשכלה גבוהה. אירוע בולט אחר היה החידוש שבשילוב מחקר מעקב עם הפקה יוקרתית, כמו זו של "כמעט חצות", מהדורת חדשות הלילה ששודרה בערוץ הראשון בסוף שנות השבעים כיוזמתו, בעריכתו ובהנחייתו של רועה. המחקר נערך יחד עם עמיתיו אליהוא כ"ץ ועקיבא כהן והסטודנטית רבבי זליצר, כיום חוקרת ידועה.⁸ עוד בימי היותו ראש צוות ההקמה של הטלוויזיה, שאף כ"ץ (שהיה בעת עריכת המחקר ראש החוג לקומוניקציה באוניברסיטה העברית) להכניס ממד מחקרי לעבודה המקצועית בשידור. שאיפה זו התאימה לזו של רועה, לשלב ממד מקצועי במחקר תקשורת. המחקר "כמעט חצות" היה שילוב נדיר ומחדש של יצירה טלוויזיונית ומחקר תקשורת, ובו הצליח רועה להביא את התקשורת המקצועית לאקדמיה אולי יותר משהצליח כ"ץ להביא את האקדמיה לתקשורת.

רועה היה חוקר איכותני מובהק ושיתף פעולה עם חוקרים רבים בתחום התקשורת, כגון רפאל ניר ז"ל, אליהוא כ"ץ, מנחם בלונדהיים

יעקב גרוס (1949–2017)

שומר בשדות הזמן

היאלי גרוס

יעקב גרוס, במאי סרטי תעודה וחוקר הסרט העברי, הקדיש את מרבית שנותיו לאיתור, לשחזור ולשימור סרטים שצולמו בארץ ישראל ובמדינה הצעירה. בעבודתו הייחודית שמר על מראות הארץ הקסומים, שהונצחו במצלמות חלוצי הקולנוע. נופים שכמעט אבדו בשדות הזמן.

לא זרועה. בכל זאת, באתי בהחלטה נחושה לעשות כאן סרטים". חרף כל הקשיים הוא הצליח להגשים את חלומו והיה הבמאי השכיר הראשון בארץ, באולפני גבע. התעניינותו של יעקב גרוס בסרטים החלה בילדותו, כשליווה את אביו לעבודתו והאולפנים הפכו עבורו לכית שני. כשילדי השכונה שאלו: מה אבא שלך עושה? השיב בגאווה: "אבא שלי סרטן".

ילדותו ונעוריו עברו עליו בגבעתיים עם אחותו עליזה שנולדה בישראל. כבר אז הוא פנה לפעילות תרבותית מגוונת, כשחקן בחוגים דרמטיים וכעורך עיתון בתי הספר, ככתב בעיתוני ילדים ונוער, וגם בעיתון במעלה של הנוער העובד והלומד. בבית הספר התיכון עירוני ט' הוא הציג לחבריו סרטי קולנוע, במסגרת "מועדון הסרט הטוב". תקופה זו של תום ומעשי משובה, שימשה השראה לכתבת ספרו **גבעת בטיח**, עליו חתם בשם רס-זור, ועל גב הספר כתב: "לפעמים כדאי לעצור, להביט טיפה לאחור. מה שעבר לא יחזור, ומה שיבוא ממילא יעבור. בזמן אמת קשה להתעכב על הפרטים, כי הזמן חולף ברגע התהוותו. אבל, במבט לאחור אפשר להקפיד את התמונה ולהתבונן בכל פרט ופרט, לראות המון רגעים, שלא הספקנו להבחין בהם, באותו שכריר השנייה הם נוצרו וגזו. מין מסע כזה אל תוככי הכפנוכו שלנו. אל הזמן שנעצר, בתוך מסכת שנות חיים".

כשהתגייס לצה"ל שירת בחיל ההנדסה, שם היה לקצין והקים את מערך החינוך בבסיסי ההדרכה של ההנדסה הקרבית, וכן את הלהקה הצבאית של חיל ההנדסה, "להקת הפלסים" שהפכה לצוות הווי ובוגריה הקימו את להקת "הנשמות הטהורות".

לאחר שחרורו נרשם יעקב ללימודים באוניברסיטה העברית בירושלים, שם למד תולדות האמנות ותאטרון לתואר ראשון, ותולדות האמנות לתואר שני. במקביל ללימודיו עסק בפעילות תרבותית ענפה ונבחר ליושב ראש ועדת תרבות של הסטודנטים, ולעורך המוסף הספרותי "קליפה" של עיתון הסטודנטים פי האתון. בעיניו הפעילות המשמעותית ביותר באותם ימים הייתה ניהול הקברט הסאטירי, שפעל במרתפי סוראמללו. חלק מחברי הקברט (קובי ניב,

אבי, יעקב גרוס, היה איש אשכולות: במאי סרטי תעודה, חוקר תולדות הסרט העברי, סופר, משורר וצייר. בדרך היו עוד תחנות מעניינות ומגוונות – אך בחרתי להתמקד בעיקר בעשייה שנבעה מלהט פנימי וראייה היסטורית יוצאת דופן. מה כוחו של התייעוד ומה ערכו של סרט אבוד לכאורה? מי יכול להעריך את ערכם של הסרטים שהנציחו את צעדיו הראשונים של העם המתחדש בארצו? אילו היה מורד את עשייתו בשיקולים כלכליים של עלות מול תועלת, סביר להניח שחלק ניכר מהמורשת הקולנועית שלנו היה נשכח ומתכלה עקב פגעי הזמן. צעדיו הראשונים בעקבות הסרט העברי החלו בעבודת תחקיר ותסריט צנועה עבור הטלוויזיה הישראלית. בראשית שנות השבעים יזם איש הקולנוע אדם גרינברג (בן דודו של נתן גרוס, אביו של יעקב) סרט על חלון הסרטים הארץ-ישראליים יעקב בן דב. ההתחלה הייתה מאכזבת. הסרט לא הופק בשל בעיות תקציב, אבל המטרה סומנה ונשארה. מאז חלפו למעלה מארבעים שנים, שבמהלכן חקר יעקב גרוס את תפוצתם של סרטי יעקב בן-דב בעולם, איתר רבים מסרטי האבודים ודאג לשימורם, לשחזורם ולהנגשתם לציבור, בשיתוף פעולה עם ארכיונים ציבוריים בישראל.

בשנת 1989 הוא ביים וערך את הסרט **יעקב בן דב – אבי הסרט העברי** בשיתוף פעולה עם ארכיון שפילברג. בשנת 1992 הפיק אירועים לציון 75 שנה לסרט העברי, ובמסגרתם הונפקה סדרת בולים לציון המאורע. בבולים הופיעו חלוצי הקולנוע, אותם הכיר אישית: יעקב בן דב, ברוך אגדתי ונתן אקסלרוד. מחווה זו הביאה לידי ביטוי אהבה נוספת שליוותה אותו מימי ילדותו: איסוף בולים. כמו כן הוא יזם ואצר חמש תערוכות צילומים וסרטים של יעקב בן דב, תחת הכותרת "מדברים גלויות מארץ ישראל".

יעקב נולד בפולין בעיר לודז' בשנת 1949. הוא היה הבן הבכור של הבמאי נתן גרוס ושל אשתו שולמית, שהייתה לימים פרופ' לגאולוגיה. בבית המשפחה הייתה רוח של עשייה ציונית ושל חלוציות, והם עלו לארץ חודשים ספורים לאחר הולדתו. מטרתו של אביו נתן הייתה ברורה: "כאשר באתי לארץ, בינואר 1950, ידעתי שאני בא לארץ

הירות בטיפול ובשימור גרמו לאובדן סרטים לא מעטים במרוצת השנים. הוא החל לעסוק באיתורם ובשחזורם ועשה עבודת תחקיר מקיפה ומדויקת שהניבה פירות רבים. בחיפוש אחר סרטים ידועים התגלו גם סרטים לא מוכרים, ובהם אלבום המחנה, סרט חובבים אילם, שצולם ב-1948 עם הרמטכ"ל יעקב דורי, תקופה שכמעט לא תועדה בסרטים.

עבודת התחקיר התרחבה גם אל מחוץ לגבולות הארץ, ולא אחת טס לארכיונים בחו"ל, באירופה, בארצות הברית ובאוסטרליה, שם איתר עותקים של סרטים אבודים, סרטים שתיעדו את מראותיה ותושביה של ארץ ישראל וסרטים בנושאים יהודיים שהופקו בחו"ל. עבודתו לא הסתיימה, כיוון שלמטרות שהציב לעצמו נוספו כל העת אוספים קטנים בנושאי ארץ ישראל והשנים הראשונות של מדינת ישראל. עד ימיו האחרונים המשיך לאתר סרטים סלילי ראויים לשימור, שמחוסר תקציב היו מונחים כאבן שאין לה הופכין בארכיונים שונים ברחבי העולם.

בשנות השמונים החליט יעקב לפעול באופן עצמאי לחקור את תולדות הראינוע והקולנוע הישראלי. ניסיונו לימד אותו שלא כדאי להיות כפוף למדיניות של מסגרת ציבורית ולמשברים תקציביים. בשנים אלה התבסס מקומו כיועץ וכמבצע של עשרות פרויקטים בנושאי הקולנוע הצינוני בארץ ישראל ובמדינת ישראל, באיתור ושימור סרטים, בהנגשה של סרטי ארכיון למוזאונים ובהפקות טלוויזיה ששודרו בארץ ובעולם. נוסף על כך הרצה בחוג לקולנוע באוניברסיטת תל-אביב. עבודת המחקר שלו הניבה גילויים משמעותיים ומרגשים. בראשית דרכו, כמנהל ארכיון הסרטים ע"ש ראד (שפילברג), הוא איתר וחשף את הסרט **אונזערע קינדר** (הילדים שלנו), סרטו של אביו, נתן גרוס, על שארית הפליטה בפולין. באותה עת הוא יזם את רכישת אוסף אגדתי בידי הארכיון ואת רישום ושימור סדרה מס' 1 של סרטי כרמל מהשנים 1948 עד 1934 יחד עם נתן ולאח אקסלרוד, ובשיתוף ד"ר משה מוסק מגנזך המדינה.

שיאן של עשרים השנים הראשונות שבהן עסק במחקר, באיתור ושימור סרטים (ויצריהם), היה הוצאתו לאור של הספר **הסרט העברי: פרקים בתולדות הראינוע והקולנוע בישראל**. את הספר כתב וערך יחד עם אביו, נתן גרוס. יעקב שילב בכתיבה הסובייקטיבית של האב עריכה והשלמות פרי עבודתו ותיאר חלק ממסעותיו בעקבות הסרטים האבודים: "האוצרות האמיתיים היו למעשה בארץ. קבורים בתוך שקי דואר מתקופת המנדט, במרתפים, בכוידעם של יוצרים, שהלכו לעולמם ואפילו מתחת למזרון [...] כן, כך מצאתי את סרטו של יוס'ה רונבלט חלום עמי במיטתו של יהודי קשיש במאה שערים". אותו יהודי האמין בסגולותיו המיוחדות של הסרט, שדניאל אוסטר (לשעבר ראש עיריית ירושלים) נתן לו למשמרת. רק לאחר ששוכנע שהסרט העשוי ניטראט מסוכן ועלול לגרום לשרפה, ניאות להיפרד ממנו תמורת סכום סמלי.

בשנת 1997, לאחר מסע בן עשרים שנה בעקבות הסלילים האבודים, זכה יעקב לגלות ולשחזר את הסרט **חיי היהודים בארץ ישראל – 1913**. הייתה זו הפקה מקורית של חברת המזרח, אורסה. האוצר הגנוז התגלה בצרפת, בדמותם של 172 סלילי נגטיב, באורך

אפרים סידון, ב. מיכאל, חנוך מרמרי, גדעון קוץ, איריס לביא ועוד) היו הגרעין לתכנית הטלוויזיה "ניקוי ראש".

במקביל פיתח את יכולותיו כצייר, ולמד בשנה ד' בבצלאל ציור והדפסים. עדות לאותם ימים הם ציורים מרשימים שמעטרים את קירות ביתו. במהלך שיעור תאטרון משעמם במיוחד הציע לסטודנטית טליה שרלין "להתפלח" מהלימודים וללכת אתו לראות תערוכת תמונות שהציג בהר הצופים.

בשנת 1973 פרצה מלחמת יום הכיפורים ויעקב נקרא לשירות מילואים ממושך בגזרה הדרומית. הלחימה הקשה, החברים שאבדו ומראות ארץ גושן נחרטו בזיכרונו והשפיעו על יצירתו. הם שימשו השראה לציוריו ולשיריו מאותם ימים. לאחר ששב משדה הקרב נישא יעקב לטליה והם קבעו את ביתם בירושלים, שם נולדו בנותיהם שלי והיאלי.

החל משנת 1967 ובמהלך שנות השבעים פרסם מאמרים על הקולנוע הישראלי, בעיקר במוסף "חותם" של **על המשמר**. היכרותו האישית עם אנשי הקולנוע שעבדו באולפני גבע סללה לו גישה לדמויות מפתח, לאוספים ולארכיונים פרטיים רבים.

בשנת 1974 הוא נבחר ללמוד, להקים ולנהל מסגרת מקצועית ראשונה של ארכיון סרטים בארץ. עד אז היו בישראל אוספים קולנועיים רבים במסגרות ציבוריות ובמסגרות פרטיות. אולם הם לא נוהלו על בסיס של ארכיוני סרטים, המחויבים לכללי שימור, מפתוח ומידע. יעקב ניהל את ארכיון הסרטים היהודיים ע"ש אברהם רד, באוניברסיטה העברית בירושלים, המוכר כיום כארכיון הסרטים ע"ש סטיבן שפילברג. הממונה על הארכיון ואחד מיוזמיו היה ד"ר ג'פרי ויגודר, איש המדור לתיעוד בע"פ בכוכן ליהדות זמננו. המנחים בשנים הראשונות היו פרופ' משה דיוויס, פרופ' יהודה באואר, ופרופ' חיים אבני. פעילות משמעותית שדרבנה את המחקר ואת האיסוף הארכיוני הייתה יצירת שתי סדרות הטלוויזיה **עמוד האש** של הטלוויזיה הישראלית, ו-*Palastine* של חברת Thames TV. תקציבי ההפקה החיצוניים אפשרו ליעקב ולארכיון להתמודד עם בעיות שימור, שנלמדו תוך כדי הטיפול בסרטים. רוב העבודה נעשתה באותה תקופה במעבדות סרטים בלונדון.

הודות לקרבה של ארכיון הסרטים למדור לתיעוד בע"פ פיתח מחקר בנושא "תיעוד בעל-פה בווידיאו" בכוכן ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית, יחד עם ד"ר מרגלית בז'רנו. ההתפתחות הטכנולוגית של שנות השמונים העמידה לרשות המחקר מצלמות וידאו זולות וזמינות, ואפשרה להנחות ולהעביר הדרכות לתיעוד בהסרטה במשך כעשור, להכשיר אנשים למטרה זו ולקדם פרויקטים דומים במסגרות ציבוריות ופרטיות.

במסגרת עבודתו ופעילותו באוניברסיטה הוא יזם וטיפל בשימורם וברישומם של אוספים ושל סרטי ארכיון רבים, בין השאר של ארכיון הסרטים של ברוך אגדתי וארכיון יומני כרמל של נתן אקסלרוד. לפעילותו היו שותפים גופים ממלכתיים, שהכולטים שבהם היו רשות השידור, ארכיון המדינה ושירות הסרטים הישראלי.

בעבודתו הבין גרוס את הצורך הקריטי בשימורם של הסרטים ההיסטוריים. הוא ראה כיצד חוסר מודעות או התעלמות מכללי

בשנת 2011 עלו הדחפורים על אולפני גבע. הוא העניק ליוצרים ולמבנה כבוד אחרון בתערוכה צבעונית שהתקיימה בחדרים הנתושים ונקראה **נפרדים מגבע**. יוצרים רבים שלקחו חלק בהנחת יסודות הקולנוע, נענו ליוזמתו. הם כתבו את זיכרונותיהם ובאו לצפות בתערוכה הנוסטלגית, שהקדיש "לזכר הימים שאור הקולנוע הישראלי יצא מאולפני גבע, לזכר החולמים שהניעו את גלגלי הסרטים: מרכזי נכון, יצחק אגדתי ונתן גרוס". על קשיי הפרדה כתב:

...לא זה לא הסוף,

רק הבניין של גבע יעלם מהנוף.

מיליוני מטרים של צלולואיד רצו כאן במעבדות. סרטים חיים, שיהיו עדים למפעל הקולנוע ששקק חיים בגבעתיים. מיליוני צופים, שראו את הסרטים ואת היומנים, יזכרו את המקום, עד שיעצמו עיניהם.

אנשי הרוח מבינים, שאי תרבות, זה לא רק בניינים.

ואף על פי כן, הלב נצבט, ואנחנו רוצים לשלוח עוד מבט, אל המפעל שהיה סמל לקולנוע, ואת סופו אי אפשר למנוע...

...לא זה לא הסוף...

(יעקב גרוס, נפרדים מגבע: חוברת למזכרת)

בשנת 2012 התקיימה לראשונה סדרת אירועי "סינמה קק"ל, סרטים מהקופסא הכחולה". שיתוף הפעולה של ארכיון הצילומים של קק"ל עם יעקב גרוס נולד לרגל חגיגות 110 שנה לקק"ל וחג האילנות, והפך למסורת לאור הצלחתו. באירועים אלה הוצגו בסנימטקים ברחבי הארץ סרטי קק"ל שעברו שימור ועיבוד דיגיטלי, בעריכתו ובהנחייתו של גרוס.

מתחילת דרכו כחוקר עצמאי הוא בחר בשיתוף פעולה מלא עם ארכיון שפילברג ועם הארכיון הישראלי לסרטים (לפי העניין). מטרתו הייתה להעביר לרשותם את התגליות ואת האוצרות הקטנים שאיתו, כדי שיעמדו לרשות הכלל. פעילותו הפכה לאספנות למען הציבור, מתוך אמונה בתרומה לחינוך, להשכלה ולתרבות, שהמשכיותה נובעת מדברים שנעשו כאן בעבר.

עבודתו נעשתה מתוך תחושת מחויבות ליוצרי הסרטים שלא זכו להוקרה בחייהם ויצירתם הייתה ועודנה בסיכון. הוא הכיר את הוויכוחים על טיב הסרטים המקוריים, שאלה שבה התחבטה הביקורת גם בזמן אמת וגם במבט לאחור. מבחינתו שאלה זו לא הייתה רלוונטית כלל, מה שהיה חשוב באמת זו היצירה. העשייה שתיעדה בתמונות נעות את פרקי ההיסטוריה של ישראל, את הדמויות, את המבנים ואת קצב החיים. הוא ראה חובה ואחריות לפעול לשימור הסרטים למען הדורות הבאים.

כדי להנגיש את הסרטים לקהל הרחב ערך אירועים שבהם הציג את התגליות והביא את הדמויות הקשורות לעשיית הסרט או לסיפור. הוא הפיק את האירועים בכוחות עצמו, בשיתוף הסינמטקים בירושלים ובתל-אביב, ללא סיוע וללא תקציבים, ודאג לפרסום רחב בדיוור ישיר ובתקשורת. עבודתו נעשתה לרוב ללא שכר, והכניסה לאירועים הייתה חופשית או במקרים מיוחדים כעלויות סמליות. נוסף על כך הפך למרצה מבוקש והציג את הסרטים בהרצאותיו בכל רחבי הארץ. גולת הכותרת של עשייתו הייתה בשנה האחרונה לחייו בסדרת המפגשים "רבותי ההיסטוריה חוזרת", שעליה עמל שנים מספר.

כעשרים מטר ליחידה. הוא שוחזר בהנחייתו של יעקב גרוס, במרכז הלאומי לקולנוע (Le Centre national du cinéma et de l'image animée) בצרפת בשיתוף הארכיון הישראלי לסרטים, סינמטק ירושלים. הסרט מתאר את החיים בערים ובמושבות בתקופה העות'מאנית, את אנשי היישוב הישן ואת חלוצי העלייה הראשונה והשנייה. לגרסה המשוחזרת הוא חיבר פסקול ברוח אותם הימים, ובתפקיד הקריין שימש יהורם גאון.

עבודת האיתור והשחזור הפכה עבור גרוס לדרך חיים. במרוצת השנים הוא ביים והפיק כשלושים סרטי תעודה. במשך למעלה מארבעים שנות עבודתו הטכנולוגיה התפתחה בצעדי ענק, איכויות השחזור והשימור השתפרו והעלויות גדלו בהתאם. גם סרטים שכבר הומרו עברו השבחה. דוגמה בולטת לכך היא סרטו של יעקב בן דב, **אביב בארץ ישראל** (1928). יעקב הפיק גרסה עברית מחודשת שהתבססה על מסמכי בן דב עם פסקול מוסיקלי תקופתי בשנת 2007. שבע שנים לאחר מכן הוא ערך לסרט עיבוד דיגיטלי מחודש ומשופר עם קריינות. בשנת 2005 נפרד מאביו נתן, שהלך לעולמו. הוא הקדיש את זמנו לאיסוף וריכוז מורשתו הקולנועית, והוציא לאור עשרה מקבצי DVD של כשישים סרטים, מתוך כ-120 יצירותיו, חלקם סרטים שאבדו ואותרו בישראל ובפולין.

בשנים 2007-2009 יצר יעקב שלושה סרטים שבהם באו לידי ביטוי הניסיון והידע הרב, שצבר. בשנת 2007 הופק הסרט **יש מלך בירושלים** לציון תשעים שנה לכיבוש ירושלים בידי כוחותיו של הגנרל אלנבי. יעקב גרוס ערך תחקיר ותסריט יחד עם הבמאי אלי כהן והמפיק צבי שפי. הסרט הציג את סיפורה של ירושלים תחת שלטון המנדט הבריטי מנקודות מבט שונות: בריטית, ישראלית ופלסטינית. בשנת 2008 ביים יעקב סרט בעיר ילדותו, אליה שב – גבעתיים. הסרט, **בורוכוב – השכונה מעבר לוואדי**, הביא את סיפורה של שכונת הפועלים הראשונה בארץ ישראל מפי ותיקה בני דור המייסדים. גם סרט זה הופק בידי צבי שפי.

בשנת 2009, במלאת מאה שנה לתל-אביב, יזם את הפקת הסרט **אגדה בחולות**, על היובל הראשון של העיר העברית הראשונה. שנה זו, שבמהלכה עבד על מיזמים נוספים לרגל שנת המאה, הפגישה אותו עם המלחין נחום (נחצ'ה) היימן, פגישה שהובילה לחברות עמוקה וליצירה משותפת. יעקב כתב שירים ונחצ'ה הלחין אותם. יצירתם המשותפת הראשונה הייתה "אגדה בחולות", שיר הנושא של הסרט שהתבסס על סרטים עבריים ולווה בלחניו של נחצ'ה. לימים ביים יעקב את הסרט **נחצ'ה על נחצ'ה**, לרגל יום הולדתו השמונים של המלחין. באותן שנים החל לתכנן את הסרט **האדמה הטובה הזאת** על ראשיתם של יישובי עמק יזרעאל, על בסיס סרטים שאיתר בחו"ל. סרט זה נותר בגדר חלום שלא מומש, אך שמו הביא לידי ביטוי את רחשי לבו.

משנת 2010 ואילך התמקד יעקב בשימור ובחידוש דיגיטלי של סרטים בעלי ערך היסטורי, ובהם **לחיים חדשים**, זאת היא הארץ, סברה, עודד הנודד, מעשה במונית, עמוד האש, בניס בונים, אביב בארץ ישראל, יום השנה החמישי למרד גטו ורשה, שיבת ציון, עבודה ועוד.

מרתק ונדיר ומורשת רוחנית שקשה לאמוד את ערכה. נותרה גם המשפחה. בשנים האחרונות היו עבורו נכדיו מקור לגאווה גדולה, ובכל ההתכתבויות המשפחתיות נהג לכנות את עצמו "סבאבא". חייו היו מלאי עשייה עד יומו האחרון, ועשייה ענפה ומרתקת עוד ממתינה לנו.

בביתו המיותם ניבטות מן הקיר התמונות שצייר, ולצדם פרסים ומגיני הוקרה שקיבלו הוא ואביו כאותות הערכה וערמות של סרטים וניירת עמוסת תכנונים ממתכנת להמשך העשייה. מעל לכול תלויה תמונתו של החלוצ – סבי, נתן גרוס – אוהז במצלמה כאילו ממשיך ומצלם את מציאות חיינו, את הסיפור שעדיין לא סופר, כפי שאבי יעקב נהג לומר: "מאיפה באתי ולמה אני הולך אחורה? קצת סבלנות, וגם העתיד יהיה עבר..."

הסדרה הופקה בשיתוף פעולה עם סינמטק תל-אביב, ובמהלכה הוצגו בהנחייתו סרטי תעודה וסרטי עלילה ארץ-ישראליים שאיתר, שחזר ושימר. בהכנות לסדרת המפגשים הוא חשש שייאלץ לבטל מפגשים עקב בעיה רפואית. ליתר ביטחון הכין תכנית גיבוי וביקש ממני לשריין את התאריכים שנקבעו, ולהחליף אותו במידת הצורך. לצערי בקשתו הפכה עבורי לצוואה ואני הנחיתי והשלמתי את המפגשים שנתרו.

לשמחתי זכיתי בעשור האחרון לקחת חלק בפעילותו התיעודית, לבצע תחקירים לסרטים שערך ולהתייעץ עמו בעבודתי כמו"לית של ספרים תיעודיים. אינני מתיימרת להקיף במאמר אחד את עשייתו רחבת ההיקף בכל התחומים שבהם עסק. אולי יום אחד אכתוב ספר על פעולתו. אבי הותיר אחריו מורשת רחבת היקף, חומר תיעודי